

KONVERSACIONALIZACIJOS APRAIŠKOS LIETUVOS VIEŠAJAME DISKURSE: POLITIKO ARŪNO VALINSKO ATVEJIS

GIEDRIUS TAMAŠEVIČIUS

ISSN 1392-0588 (spausdintas)

ISSN 2335-8769 (internetinis)

2014. 62

SANTRAUKA. Viena iš kintančio viešojo diskurso apraiškų – bendravimo konversacionalizacija – kai privačiai, neformaliai aplinkai būdingas pokalbis darosi vis labiau priimtinas ir įprastas bendraujant viešojoje erdvėje, kuriai būdingas ir polinkis viešumoje vartoti neformaliojo stiliaus leksiką ir frazeologiją, sintaksines šnekamosios kalbos struktūras, sakinės kalbos citatas, perpasakojimus ir pan. Šiame straipsnyje aptariamas vienas iš ryškiausių pastarojo dešimtmečio Lietuvos politinių figūrų – Arūno Valinsko atvejis. Šis atvejis ypatingas tuo, kad Valinsko politinės karjeros pradžia buvo siejama su neformalios, pramoginės žiniasklaidos stilistikos paženklintos komunikacijos proveržiu. Šio straipsnio tikslas – atlikti politiko Arūno Valinsko sociolingvistinės kompetencijos tyrimą, atsižvelgiant į stilistiškai žymėtų kalbos priemonių (leksikos) vartojimo sąveiką su pagrindiniais komunikacijos sakinėje žiniasklaidoje kintamaisiais: laidų žanrais (pokalbio temomis), dalyvių vaidmenimis, santykiu su pašnekovais. 2009–2011 m. laikotarpiu Valinskas buvo vienas iš nedaugelio politikų, nuolat dalyvavusių ne tik debatų, bet ir pramoginėse laidose. Penkios į tyrimą įtrauktos laidos skyrėsi ne tik savo žanru, bet ir pačiam Valinskui jose tenkančiu vaidmeniu ir ypač statusu. Tyrimas parodė, kad Arūnas Valinskas, atsižvelgdamas į komunikacinį kontekstą, beveik visose laidose suderino šiuos du tikslus – įrodyti savo kaip rimto politikos patirtį ir drauge išlaikyti žiūrovams gerai pažįstamo laidų vedėjo stilių, o tai yra akivaizdus sociolingvistinės kompetencijos ženklas.

RAKTAŽODŽIAI: konversacionalizacija, neformaliojo stiliaus leksika, sociolingvistinė kompetencija.

ĮVADINĖS PASTABOS

Dalyvauti viešame diskurse šiandien reiškia būti nuolat girdimiems ir matomiems žiniasklaidoje, taikytis prie komunikacijos dėsnių, vyraujančių vienoje ar kitoje medijoje, kitaip tariant – *medijatuotis*. Ryškesni pokyčiai šiuo požiūriu sietini su naujos televizijos epochos pradžia devintajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje – visuomeninėms televizijoms praradus monopolį ir įsitraukus į konkurenciją su komerciniais transliuotojais: „Anksčiau TV karaliavęs politinis ir civilis pasauliai įsileido privatųjį ir intymųjį. Šių pasaulių ribos vis labiau nyko, nes oficialus

politinio ar civilio pasaulio žmogus atrodė uždaras ir neįdomus. Politikas, norintis laimėti rinkimus turėjo nusiriesti kaklaraištį ir nors trumpam praversti asmeninio gyvenimo duris. Naujoji TV iškėlė piliečių atstovą – gatvės žmogų, ėmė rodyti ne protolinią, o desakralizuotą politiką, kaip ir visi žmonės turintį pomėgių ir silpnųjų“ (Pečiulis 2002: 100).

Šiuolaikinėje visuomenėje būtent išgarsėjimas per žiniasklaidą sudaro nemenką daugelio politikų politinio kapitalo dalį. Poreikis siekti populiarumo atvedė šiuolaikinius lyderius ir į jiems iki šiol neįprastą pramoginę žiniasklaidą, pareikalavusią iš jų naujų komunikacijos įgūdžių, o drauge ir kitokios kalbinės raiškos priemonių. Viena iš kintančio viešojo diskurso apraiškų – bendravimo konversacionalizacija – kai privačiai, neformaliai aplinkai būdingas pokalbis darosi vis labiau priimtinas ir įprastas bendraujant viešuojoje erdvėje (Fairclough 1992: 204), kuriai būdingas ir polinkis viešumoje vartoti leksiką, frazeologiją, sintaksines šnekamosios kalbos struktūras, sakininės kalbos citatas, perpasakojimus ir pan. (Fairclough 1992: 98). Šios naujovės bene akivaizdžiausios televizijos pokalbių šou žanro laidose, itin išsiskiriančiose bendravimo neformalumu ir santykio tarp pašnekovų familiarumu. Tačiau tokio bendravimo apraiškų gausėja ir anksčiau pabrėžtinai oficialaus pobūdžio politiniuose debatuose ar net interviu su valstybių vadovais. Antai 2005 m. Michaelas Pearce'as, tekstynų lingvistikos metodu ištyręs Jungtinės Karalystės parlamento rinkimams skirtų debatų laidų, transliuotų per televiziją skirtingais dešimtmečiais, kalbą, nustatė aiškų tokių laidų dalyvių polinkį vartoti vis daugiau žymėtų neformaliojo stiliaus elementų (Pearce 2005: 82). Pasak švedų lingvistės Toros Hedin, šiuolaikinės pokalbių laidos, jų stiliaus įvairovė iš politikų reikalauja ypatingos komunikacinės kompetencijos, gebėjimo kas kartą prisitaikyti vis prie kitos komunikacinės situacijos, skirtingo santykio su pašnekovais ir auditorija. Kiekvienu atveju jiems tenka derinti kalbėjimo stilių ir rizikuoti. Juk politikas pokalbių šou laidoje, pasirinkęs pernelyg neformalų kalbėjimo stilių, žiūrovams gali sudaryti ir nepatrauklų neprofesionalaus ir paviršutiniško žmogaus įspūdį. Ne mažiau keblumų gali kilti ir tuo atveju, kai su auditorija bendraujama per daug formaliai – toks politikas gali būti palaikytas arogantišku, nepaisančiu eilinių piliečių nuomonės (Hedin 2002: 126). Šios aplinkybės lemia, kad šiuolaikiniai politikai, kaip ir laidų vedėjai, turi išsiskirti gera komunikacine kompetencija – gebėjimu tinkamai įvertinti komunikacinę situaciją ir atsizvelgti į jos pokyčius.

POLITIKO ARŪNO VALINSKO ATVEJIS

Šiame straipsnyje aptarsime vienos iš svarbiausių pastarojo dešimtmečio Lietuvos politinių figūrų – Arūno Valinsko atvejį. Šis atvejis ypatingas tuo, kad Valinsko politinės karjeros pradžia buvo siejama su neformalios, pramoginės žiniasklaidos stilistikos paženklintos komunikacijos proveržiu (plg. Marcinkevičienė 2008). Karjerą televizijoje Valinskas pradėjo daugiau nei prieš du dešimtmečius. Per šį laikotarpį jis garsėjo kaip vienas iš politinio humoro laidos „Dviračio žinios“ kūrėjų, vedė populiarius televizijos žaidimus „Taip ir ne“ ir „Šeši nuliai – milijonas“, pokalbių šou laidą „Korida“, didelės sėkmės sulaukusi jaunimo auditorijai skirtą muzikinį projektą „Kelias į žvaigždes“ ir kitas populiarias laidas. Politikos apžvalgininkai Valinsko įsteigtos Tautos prisikėlimo partijos sėkmę 2008 m. Seimo rinkimuose siejo su dideliu jo asmens kaip pramogų pasaulio įžymybės populiarumu (pvz., 2007 m. *delfi.lt* atliktoje skaitytojų apklausoje jis buvo išrinktas mylimiausiu televizijos laidų vedėju, o 2008 m. *alfa.lt* apklausoje – mėgstamiausiu). Tais pačiais metais Valinskas pasiekė ir savo politinės karjeros viršūnę – tapo Seimo pirmininku ir kurį laiką buvo vienu iš geriausiai vertinamų šalies politinių veikėjų (2008 m. Metų žmogaus rinkimuose jis nusileido tik prezidentui Valdui Adamkui). Nors šis „pramogų verslo rykliu“ vadinamas žmogus dar iki savo politinės karjeros pradžios buvo spėjęs pelnyti skandalisto vardą, kiek paradoksalu yra tai, kad tuo pat metu žiniasklaidoje jis ne kartą buvo kalbos prižiūrėtojų giriamas kaip atsakingas, daug dėmesio taisyklingumui skiriantis laidų vedėjas (Čaplinskaitė 2007). Vienu taisyklingiausiai kalbančių Lietuvos politikų kalbos inspektoriai pripažino jį ir tapusį Seimo pirmininku (Rimkutė 2009). Tačiau pagyrimus dėl pavyzdinės kalbos Valinskas nustelbė 2010 m. pavasarį, jau būdamas eiliniu Seimo nariu. Viename interviu komentuodamas prezidentės Dalios Grybauskaitės sprendimą nepritarti jo kandidatūrai į kultūros ministrus, šią poziciją jis įvertino kaip „įžeistos bobos nuomonę“, sukeldamas itin audringas diskusijas tiek dėl tokio poelgio etiškumo, tiek dėl pavartoto žodžio teisėtumo viešojoje vartosenoje (apie atgarsius plačiau žr. Valatka 2010). Šį epizodą pagrįstai galima laikyti viena iš ryškiausių pastarojo meto politinio gyvenimo mediatizacijos apraiškų Lietuvoje. Sukėlęs nemenką skandalą populiarumą tuo metu jau gerokai praradęs politikas kelias savaites galėjo džiaugtis ypatingu žiniasklaidos dėmesiu. Apibendrinant galima teigti, kad Arūno Valinsko politinės veiklos laikotarpis (2008–2012 m.) yra ypatingas Lietuvos viešojo diskurso reiškinys, vertas atidesnio žvilgsnio.

Šio straipsnio tikslas – atlikti politiko Arūno Valinsko sociolingvistinės kompetencijos tyrimą, atsižvelgiant į stilistiškai žymėtų kalbos priemonių (leksikos) vartojimo sąveiką su pagrindiniais komunikacijos sakininėje žiniasklaidoje kintamaisiais: laidų žanrais (pokalbio temomis), dalyvių vaidmenimis, santykiu su pašnekovais¹.

¹ Šiame straipsnyje pristatomas tyrimas papildė 2012 m. atlikto keturių Lietuvos sakininės žiniasklaidos lyderių Marijono Mikutavičiaus, Vytauto Šapranausko, Alfredo Bumblausko, Arno Klivečkos sociolingvistinės kompetencijos tyrimą, atskleidusį komunikacinės situacijos neformalumo koreliacijas su ryškių televizijos ir radijo asmenybių polinkiu vartoti neformaliojo stiliaus leksiką (žr. Tamaševičius 2012).

TYRIMO METODAS

PAGRINDINIAI KOMUNIKACIJOS SAKY TINĖJE ŽINIASKLAIDOJE KINTAMIEJI

Esminiais veiksniais, lemiančiais komunikacijos RTV laidose ypatybes, yra laikomi laidų žanrai, dalyvių vaidmenys, pokalbio temos ir santykis su auditorija. Atsižvelgiant į komunikacijos pobūdį ir jos įtaką pašnekovų bendravimo formalumui pokalbių laidos šiame straipsnyje skirstomos į informacines (debatų) ir pramogines (pokalbių šou). Debatų laidose pirmenybė teikiama referentinei funkcijai, todėl tikėtina, kad kalbėtojai šiose laidose daugiau naudosis kalbiniu formaliojo stiliaus repertuaru. Pokalbių šou laidose, kuriose informacijos perteikimas adresatui yra mažiau svarbus, žiūrovų dėmesio siekiama atskleidžiant asmeninį, intymų santykį tarp kalbėtojų, kuriam palaikyti įprasta pasitelkti neformaliojo kalbos stiliaus repertuarą.

Kalbos variantų pasirinkimą pokalbių laidose lemia ir laidos vedėjo, įžymybės ir eksperto vaidmenys. Iki šiol atlikti tyrimai patvirtino, kad būtent laidos vedėjo kalbinis elgesys geriausiai reprezentuoja pačią laidą ir bendravimo stilių joje (Hedin 2005: 41). Dalydamiesi patirtimi arba oponuodami kitiems pašnekovams pokalbių laidų dalyviai įžymybės pagyvina pokalbį, dažniausiai kalbėdami neformaliai, pernelyg nesitaikydami prie kitų pašnekovų, kurdami auditorijai artimo žmogaus įvaizdį (Bonner 2003: 86). Ekspertai nuo įžymybių visų pirma skiriasi tuo, kad įžymybės pokalbių laidose gali laisvai peržengti savo ekspertinio žinojimo ribas ir kalbėti visais klausimais, argumentuodamos asmeninio gyvenimo patirtimi. Iš eksperto kaip objektyvaus profesionalo tikimasi neutralaus kalbėjimo (Hedin 2005: 68).

Konkreto asmens kalbiniams pasirinkimams greta jau aptartų žanro ir vaidmens kintamųjų didelę įtaką turi santykis su pašnekovu. Kiekvienos komunikacinės situacijos atveju santykis tarp jų nustatomas, apibrėžiant pokalbio dalyvių ryšius pagal pažinties ir draugiškumo laipsnį. Jis gali būti apibūdinamas kaip solidarus arba nesolidarus, nusakant, ar pašnekovai yra artimi vienas kitam, ar juos skiria didesnė socialinė distancija. Teigiama, kad kuo familiariesnis santykis tarp pašnekovų, tuo intymesnė yra ir jų bendravimo kalbinė raiška (Cukor-Avila, Bailey 2001). Artimi draugai paprastai renkasi panašų kalbėjimo stilių, labiau derinasi vienas prie kito, vartoja neformalius kreipinius. Priešingai elgiasi nepažįstami pašnekovai – jiems daugiau tenka orientuotis pagal pokalbio aplinkybes, laikytis neutralaus stiliaus, kreiptis į kitą vartojant tik pagarbiąsias formas.

Tiriant kalbėtojų komunikacinę kompetenciją ir aptariant, kaip konkretūs kalbiniai pasirinkimai atitinka komunikacinę situaciją, viena iš esminių sąvokų yra

kalbinio stiliaus formalumo-neformalumo skalė, arba kontinuumas (angl. *formality-informality continuum*). Kiekvienoje kalboje esančios tam tikrės stilistinės diferenciacijos potencialas leidžia kalbėtojui tinkamai atsižvelgti į konkrečią komunikacinę situaciją. Didžiausio formalumo kalba apima kruopščiai organizuotą diskursą, kuriame kiek įmanoma laikomasi neutralios bendrinės kalbos normų. Neformaliausioji kalbos apraiška yra mažai struktūruota, joje daug kasdienės kalbos pasakymų, prasilenkiama su normine kalba (vartojamas slengas, regionalizmai, kodų kaita) (Crystal 1992: 142).

2009–2011 m. laikotarpiu Valinskas buvo vienas iš nedaugelio politikų, nuolat dalyvavusių ne tik debatų, bet ir pramoginėse laidose. Penkios į tyrimą įtrauktos laidos skyrėsi ne tik savo žanru, bet ir pačiam Valinskui jose tenkančiu vaidmeniu ir ypač statusu: „Žinių radijo“ laidoje „Pozicija“ (2009) Valinskas dalyvavo kaip vienas iš valstybės vadovų – Seimo pirmininkas, LRT radijo laidoje „Forumai“ (2011) – kaip Seimo komiteto pirmininkas, muzikinėje laidoje „Žvaigždžių duetai“ (2010) – kaip pramogų pasaulio įžymybė, o pokalbių šou laidose „Myliu LT“ (2010) ir „Atvirai su žvaigžde“ (2010) – kaip politikos įžymybė.

Sociolingvistinės kompetencijos tyrimo tikslas yra nustatyti, kokie veiksniai kiekvienoje laidoje lemia kalbėtojo pasirinkimą vartoti neformaliojo stiliaus leksiką. Kalbėtojo sociolingvistinė kompetencija vertinama pagal neformaliojo stiliaus leksikos vartojimo kiekybinius duomenis. Siekiant nustatyti neformaliojo stiliaus leksikos vartojimo polinkius, minėtų laidų išrašuose buvo skaičiuojami tik tie leksikos lygmens vienetai, kurie yra nekodifikuoti, todėl dažnai laikomi nevertotiniais bendrinėje lietuvių kalboje (svetimos kilmės tarmybės, slengas, žargonybės, žodžiai, įtraukti į „Didžiųjų kalbos klaidų sąrašą“). Kalbiniai pasirinkimai kiekvienu atveju interpretuojami įvardijant lemiamos įtakos turėjusius veiksnius, t. y. į ką labiausiai atsižvelgė kalbėtojas vartodamas neformaliojo stiliaus leksiką – laidos žanrą, savo vaidmenį ar santykį su pašnekovu. Apibendrinant visą atvejį aptariamos priežastys, lėmusios, kad vienos laidos neformaliojo stiliaus leksikos buvo vartota mažiau, o kitose daugiau.

Toliau pateiktoje lentelėje nurodomi pagrindiniai duomenys apie kiekvieną Arūno Valinsko atvejo laidą (žr. 1 lentelę):

- a) laidos kodas, rodantis jos vietą atvejo formalumo–neformalumo kontinuume;
- b) laidos žanras, pavadinimas, transliacijos metai ir transliuotojo pavadinimas;
- c) tiriamojo vaidmuo laidoje – vedėjas, ekspertas ar įžymybė;
- d) informacija apie pagrindinį pašnekovą: profesija, vardas, pavardė, pažinties laipsnis su tiriamuoju;
- e) kiekybinių tyrimo duomenų procentinė išraiška.

	Laidos žanras, pavadinimas, transliuotojas, transliavimo metai	Tiriamąjį vaidmuo	Pagrindinis pašnekovas: amžius, pažinties laipsnis	Neformalioji leksika (proc.) Vidurkis šimtui žodžių
AV1	Debatų laida „Pozicija“, „Žinių radijas“, 2009	Ekspertas	Laidos vedėjas Audrys Antanaitis, pažįstamas	0,3
AV2	Asmenybių pokalbių šou „Atvirai su žvaigžde“ BTV, 2010	Įžymybė	Laidos vedėja Ligita Juchnevičiūtė, pažįstama	0,5
AV3	Debatų laida „Forumus, LRT radijas, 2011	Ekspertas	Laidos vedėja Rita Miliūtė, pažįstama; Emilis Dambrauskas, nepažįstamas	0,7
AV4	Asmenybių pokalbių šou „Myliu LT“, TV3, 2010	Įžymybė	Laidos vedėjas Marijus Mikutavičius, geras pažįstamas	1
AV5	Teminis pokalbių šou „Žvaigždžių duetai“, LNK, 2010	Ekspertas (įžymybė)	Ekspertė (įžymybė) Inga Valinskienė, gera pažįstama; ekspertė (įžymybė) Kristina Kazlauskaitė, gera pažįstama; ekspertas (įžymybė) Vytenis Paulikaitis, geras pažįstamas	1,6

1 lentelė. Atvejo AV laidų kintamieji ir neformaliojo stiliaus leksikos vartojimo juse skalė

Neformaliojo stiliaus leksikos pavartojimų skaičius kiekvienoje laidoje pateikiamas procentine išraiška pagal santykį su visų tiriamojo pavartotų žodžių skaičiumi 1 lentelėje. Visuose pateiktuose išrašų fragmentuose neformaliojo stiliaus leksika yra pateikta paryškintai. Daugtaškis išrašuose naudojamas žymėti pauzei (pasakymo viduryje) arba žodžio perėmimui (pasakymo pabaigoje).

LAIDA AV1: EKSPERTAS

Radijo stoties „Žinių radijas“ svetainėje laida „Pozicija“ pristatoma kaip interviu su aukščiausiais šalies vadovais. Būdamas Seimo pirmininku ne kartą į šią laidą buvo kviečiamas ir Arūnas Valinskas (toliau AV). Į tyrimą įtrauktoje laidoje aptariamai 2009 m. pavasarį įvykę šalies prezidento rinkimai ir kitos politinės aktualijos.

Socialinė distancija laidoje, kurioje yra kalbinami aukščiausi valstybės vadovai, paprastai yra didesnė nei kitose politinėse debatų laidose. Akivaizdų pašnekovų statuso skirtumą aptariamoje laidoje atskleidžia kreipiniai: laidos vedėjas Audrys Antanaitis (toliau AA) į AV viso pokalbio metu kreipiasi pasitelkdamas tik jo pareigų įvardijimą „pirmininke“, o pats AV pasisveikindamas į žurnalistą kreipiasi vardu, baigdamas pokalbį pavadina jį kolega. Laidos vedėjui tokį kreipinį diktuoja pats laidos žanras – klausytojams pristatoma oficiali aukšto valstybės pareigūno pozicija. Tipinio politiko įvaizdį stiprina politinio diskursro, konstitucinės teisės terminų išmanymas (*stabilizuoti situaciją, revizuoti personaliją*) ar netgi politiniam žargonui būdingų griezdiškų konstrukcijų vartojimas:

AV: Tai čia mes turėtume tiesiog pasverti labai daug ką ir manau kad turėtų politiško korektiškumo aplinkoj vykti racionalaus sprendimo ieškojimas.

Toks Lietuvos politinėje padangėje gana tradicinis politikos naujoko AV kalbėjimas tarsi paneigia žiniasklaidoje pasirodžiusius nuogastavimus, kad AV nepavyks tapti profesionaliu politiku, o populiarumo jis sieks vien būdamas įdomus žiniasklaidai, pvz., ekstravagantišku elgesiu, atviravimu ir kalba, artima didžiajai visuomenės daliai. Kita vertus, nuo pat pokalbio pradžios AV siekia mažinti socialinę distanciją: į laidos vedėją vardu arba vartodamas epiteta „kolega“, o pokalbiui artėjant į pabaigą jis pabrėžia kalbantis „kaip šeimos tėvas“ ir „paprastas Lietuvos pilietis“. Nors neformaliojo stiliaus žodžius AV šioje laidoje pavartojo vos porą kartų, tačiau tai leido pokalbiui suteikti ir familiaraus bendravimo atspalvio. Žodį *šviestis* politikas AV pavartoja šnekamajai kalbai būdinga reikšme „nusimatyti, artėti“.

AV: Bet na, tiesa, nepamirškime, dabar vyksta ir rinkimai į europarlamentą. Ir toms partijoms, kurioms tai yra labai realu, **šviečiasi** iš tiesu tikrai gardūs kąsneliai, nes parlamentaras europarlamentaras bent jau iki to gaudavo su biuru, su viskuo apie iki milijono litų per metus.

Panašiai ir kitoje pokalbio vietoje siekdamas ekspresyvumo AV pavartojo žodį *atgrojimas* reikšme „atidirbimas“:

AV: Tos laidos turi būti, ypač televizijoje, da... gaminamos ir daromos profesionaliau. O dabar yra tiesiog laiko atgrojimas, kaip aš sakau, įsisavinant iš biudžeto skirtus pinigus, be jokios naudos.

Apibendrinant galima teigti, kad laidoje „Pozicija“ AV kuria tam tikrą balansą tarp institucinio pareigūno ir medijatuoto, savo individualybę pabrėžiančio veikėjo įvaizdžio, kurį stiprina neformaliojo stiliaus leksika ir originalūs vaizdingi, ekspresyvūs posakiai. Tačiau didžiausios įtakos tam, kad neformaliojo stiliaus leksikos šioje laidoje buvo pavartota mažiausiai turi laidos pobūdis, pokalbio temos ir oficialus AV statusas.

LAIDA AV2: ĮŽYMYBĖ

Asmenybių pokalbių šou laidoje „Atvirai su žvaigžde“ žiūrovus buvo siekama sudominti pašnekovo asmenybe, negirdėtais pasakojimais apie publikai rūpimą įžymybės asmeninį gyvenimą. Į tyrimą įtrauktoje laidoje su AV (tuomet eiliniu Seimo nariu) daugiausia buvo kalbama apie politikos užkuliusius. Iš laidoje vykusio pokalbio galima spręsti, kad laidos vedėja žurnalistė Ligita Juknevičiūtė (toliau LJ) yra pažįstama su AV. Žiūrovai sužino, kad paskutinis pašnekovų susitikimas nebuves itin malonus. Žurnalistė bandžiusi gauti interviu iš tuometinio Seimo pirminko AV, o šis pabėgęs nuo nepatogaus klausimo. Tikėtina, kad norėdamas užbėgti už akių pokalbiui sudėtingomis temomis AV ėmėsi iniciatyvos mažinti socialinį atstumą ir pasiūlė pašnekovei ne tik pereiti prie „tu“, bet ir padėti į šalį iš anksto parengtus klausimus ir bendrauti improvizuotai „kaip vyras su moterim, kuris viens kitam jaučia simpatiją“. Laidos vedėja neatsižvelgė į paskutinę prašymo dalį, tačiau pasinaudojo mažesne socialine distancija – atvirai ir anaip tol nekomfortiškai prakalbo apie AV trūkumus ir padarytas klaidas. Emocingai atsakinėdamas į aštirus ir nepatogius klausimus (apie išbandymo valdžia neišlaikymą, apie muštynes su bendražygiais, apie smurtą šeimoje, neištikimybę ir pan.) AV, ne kartą pasitelkė ir itin ryškios konotacijos neformaliojo stiliaus žodžių ir pasakymų (*pasprinkit, kaip abrozdelis, nereikia kišti rankų į šūdą, man nusispjaut, vyras savo reitingus daro ant moters, apakau, darysiu bile ką, senbezdos, pydarai, blogiečiai*). Pokalbiui įpusėjus AV, nutaikęs progą, ir pats ėmėsi puolimo, priekštaudamas laidos vedėjai dėl nederamais žurnalistinio darbo metodais pasiektų rezultatų, pavadindamas juos *mėšlu*, o žurnalistus, taikančius tokius metodus – *asilais*:

AV: Arba kaip dabar dažnai daro žurnalistika; ne tik žurnalistai kabutėse; aaa toksai priėjimas prie, sakysim, nebūtinai prie politikų, prie pareigūnų: a jūs pedofilas? Sakykit, kodėl? Ir paskui tu turi įrodinėti, kad ten nesi kupranugaris; tai man tokie, kadangi tie visi ėjimai žinomi iš karto, man jie kelia juoką. Ir kai tu pasakai tokiam asilui, save laikančiam žurnalistu, kad tu iš tiesų esi, kolega, asilas ir **atsiknisk** tu nuo manęs, tiesiai šviesiai. Aš nebijau to pasakyt. Matai, arogantiškas, **nu**, tai mes ant tavęs čia dabar jau papilsim. Aš žinau, kas yra užkadrinis tekstas, kuriam norint, kurį norint išleisti, nereikia pašnekovo atsakymo, užtenka tik jo vaizdo, po to pagreitini jį nubėgantį: štai nuo kokio klausimo pabėgo mūsų, reiškia, tas herojus; ir tada sudedi visą **mėšlą**.

Nors neformaliojo stiliaus leksikos pavartojimų skaičius šioje laidoje yra didžiausias, palyginti su kitomis laidomis, tačiau vertinant procentiškai formalumo–neformalumo skalėje laida atsidūrė greta jau aptartos laidos „Pozicija“. Tokius rezultatus visų pirma lėmė tai, kad AV pokalbis šioje laidoje buvo didžiausios apimties, todėl ir neformalių žodžių skaičius skaičiuojant pavieniui buvo gana didelis, nors procentas nuo pavartotų žodžių skaičiaus liko gana mažas.

LAIDA AV3: EKSPERTAS

Į tyrimą įtrauktą LRT radijo debatų laidą „Forumas“ vedė viena iš labiausiai patyrusių politinių pokalbių laidų vedėjų Rita Miliūtė (toliau RM), joje buvo svarstomas internetinio balsavimo rinkimuose projektas, kurį parengė politiko AV tuo metu vadovaujamas Seimo informacinės visuomenės plėtros komiteto pirmininkas. Pagrindinis politiko AV oponentas – jaunas visuomenininkas Emilis Dambrauskas (toliau ED), pristatytas kaip politikierius ir programuotojas (į studiją taip pat pakviestas vienos visuomeninės organizacijos vadovas, tačiau į pokalbį jis trumpai įsiterpė vos porą kartų). Visuomeninio transliuotojo debatų laidose pašnekovams įprasta laikytis didesnio socialinio atstumo – vartoti daugiskaitines mandagumo formas, dažniau kreiptis pavarde arba įvardijant pareigas. Didesnę socialinę distanciją šioje laidoje lėmė ir tai, kad svečiai, matyt, susitiko pirmą kartą (tik laidos vedėja RM politiką AV skirtingais jo politinės karjeros laikotarpiais buvo kalbinusi debatų arba interviu laidose). Politikas AV į pagrindinį savo pašnekovą ir oponentą ED nė karto nesikreipia nei vardu, nei pavarde, o vien kreipiniu *kolega* arba netiesiogiai. Toks kreipinys tarsi turėtų rodyti pašnekovų lygiavertiškumą, tačiau savo aukštesnį statusą pagrindinio oponento atžvilgiu politikas AV įtvirtino kelis kartus pertraukdamas jo pasisakymus, ironizuodamas ir atvirai įvardydamas pašnekovo kompetencijos trūkumą, nepasirengimą kalbėti laidos tema:

AV: Išgirskit, ką pasakė žmogus, kuris daug metų dirba ir jūsų šituos visus pseudoargumentus, kur aiškint, pavertė visiškais niekais...

Nepaisant emocingo oponentų ginčo ir kelis kartus pasikartojusio žodžio perėmimo, pašnekovai neformaliojo stiliaus žodžius pavartojo vos kelis kartus. Lemiamas veiksnys čia veikiausiai buvo tai, kad diskutuojama apie konkretaus teisinio dokumento aspektus. AV, kalbėdamas emocingai, kelis kartus pavartojo žodelius *nu* ir *vat*, o kartą nenorminiu laikomą veiksmažodį *įtakoti*. Kiek kitoks šioje laidoje buvo AV kelis kartus paminėtas ir paaiškintas politikų žargonu terminas *prasukti karuselę*, vartojamas tam tikrai balsų pirkimo metodikai apibūdinti:

AV: O dėl skaičiavimo, tai palaukit, dabar, kai **prasuka karuselę**, tai net nespėji skaičiuot, kiek tų balsų nuperka. Kita vertus, balsuojant internetu išimamas vienas labai didelis segmentas, kur yra didžiausia ne tik klaidos, bet ir klastojimo galimybė.

Pavartojęs šį žodžių junginį diskusijoje apie internetinio balsavimo privalumus AV pasinaudojo juo kaip papildomu argumentu, iliustracija esamos balsavimo rinkimuose sistemos ydoms atskleisti.

POKALBIŲ ŠOU AV4: ĮŽYMYBĖ

Televizijos anonsuose pokalbių šou laida „Myliu LT“ buvo pristatoma kaip „ekstremalių pokalbių ir niekingo humorėlio“ laida. Ją sudarydavo vaidybiniai siužetai, pokalbiai, muzikiniai numeriai. Šiam tyrimui buvo išrašytas tik pokalbis tarp AV ir laidos vedėjo Marijono Mikutavičiaus (toliau MM). Nors su laidos svečiu vedėjas MM yra pažįstamas iš daugelio metų bendros veiklos pramogų versle, AV šioje laidoje buvo kalbinamas visų pirma kaip politikos įžymybė – visi pagrindiniai klausimai buvo susiję su politika – beveik neužsiminta apie pašnekovo asmeninį gyvenimą, didelę pramogų verslo patirtį. Kita vertus, humoristinį ir neformalų laidos pobūdį pašnekovai palaikė kalbėdami apie politinio gyvenimo užkulisių kuriozus. Pokalbio pradžioje AV patikino vedėją, kad politinė karjera nepakeitė jūdvių draugystės. Minimalią distanciją ir anonsuojamą neformalų bendravimo pobūdį pašnekovai įtvirtino sutarę kreiptis vienas į kitą pravardėmis (*Valiau* ir *Marka*). Laidos vedėjas tokį susitarimą interpretavo kaip galimybę su pašnekovu bendrauti laisviau – pokštauti, išdaigauti (gerų draugų pokalbyje įprasta pasišaipyti vienam iš kito), tačiau AV į laidos vedėjo juokus dažniausiai atsakydavo ne prisidėdamas prie humoristinių improvizacijų, bet pakreipdamas pokalbį rimtesne linkme. Net ir tuomet, kai laidos svečias priėmė MM pasiūlytą provokaciją ir sutiko suvaidinti naujametinę prezidento kalbą per televiziją, vietoj humoristinės improvizacijos žiūrovai išgirdo tik rimtą proginį kreipimąsi į rinkėjus:

MM: Va, padarykime dabar tą prezidentinį planą. Įsivaizduojate, kaip nauji metai. Palaukite truputį. Taip. Čia dėl tokios, dėl kalėdinės dvasios. Pasiruošę, ponas prezidentė?

AV: Koks prezidentas?..

MM: Pasiruošę? Ar pasiruošę? Kameros pasiruošę?

AV: Jūs užstojat mano kamerą. [...] Mielieji, pirmiausia noriu į jus kreiptis sveikindamas su prasidėjusiais naujaisiais metais ir ne kaip prezidentas, ar kaip kurio tikrai nesiveržiu ir nesiveržiu būti ir nei kaip Seimo narys ar pirmininkas, tiesiog kaip žmogus kuris su vienais iš jūsų augo viename mieste ir mokėsi vienoje klasėj, ir noriu palinkėti, kad šitie metai kurie prasidėjo, būtų geresni už tuos kurie praėjo, o kai ateis anie metai du tūkstančiai vienuoliktieji negalėtume pamiršti būtent šių prasidėjusių – dešimtyjų.

MM: Kat! Valiau, tu vis labiau politikas ir vis mažiau šoumenas...

AV: Taigi tu liepei, **Marka**.

MM: Gerai, ačiū Arūnui Valinskui. Ačiū Arūnui Valinskui ir...

AV: Aaa, jau dabar tada, kadangi jau čia baigėsi visi oficialumai, tai ei **chebra** su naujais metais.

Nors „Myliu LT“ žanras (humoristinis asmenybių pokalbių šou) ir artimas pašnekovų santykis leido tikėtis neformalesnio bendravimo, analizė vis dėlto parodė, kad abu kalbėtojai nebuvo linkę dažnai vartoti neformaliojo stiliaus

leksiką. Laidos vedėjas MM ją pasitelkė vos kelis kartus (pvz., *jo, nu, chebra, prišveitęs velnių*), o AV kiek dažniau, siekdamas ekspresyvumo (*karaliai ne tai kad pėsti vaikšto, bet ir velnių priėdę*) arba tiesiog pavartodamas gyvojoje vartosenoje įprastus terminus (*stovėti kamštyje, laidai reikia piaro*), o ne viešajai vartosenai teikiamus atitikmenis. Pokalbio metu AV teko ne kartą improvizuoti, išsisukinėti iš šmaikščių laidos vedėjo provokacijų, saugotis, kad nebūtų pakenkta jo, kaip rimto politiko, įvaizdžiui.

LAIDA AV 5 – EKSPERTAS

Muzikinė pokalbių laida „Žvaigždžių duetai“ yra ilgiausiai gyvuojanti tokio pobūdžio pramoginė laida. Kaip ir kiti panašūs televizijos konkursai („Šok su manimi“, „Chorų karai“ ir kt.), ji išsiskiria savo artumu pokalbių šou žanrui. Lemiamas vaidmuo čia tenka ne konkurso dalyviams, bet laidos vedėjams ir vertinimo komisijai, kurios nariais dažniausiai kviečiami žinomi pramogų pasaulio veikėjai, gebantys improvizuoti, šmaikštauti ar netgi kurti konflikto teatrą. Seimo nariui AV, pakviestam dalyvauti kaip įžymybei šioje laidoje, teko ir vertinimo komisijos pirmininko funkcija. Kiti komisijos nariai ir pagrindiniai AV pašnekovai laidoje buvo režisierius Vytenis Paulikaitis (toliau VP), aktorė Kristina Kazlauskaitė (toliau KK) ir paties AV žmona, dainininkė ir tuometinė Seimo narė Inga Valinskienė (toliau IV). AV ir IV vyro bei žmonos santykių aiškinimasis tapo jungiančiąja visų komisijos narių pokalbių grandimi. Laidos dalyvių ir žiūrovų dėmesį patraukė tai, kad AV ir IV komentuodami konkurso dalyvių pasirodymus dažniausiai oponavo vienas kitam, pabrėžtinai vartodami didesnę socialinę distanciją žymintį kreipinį *jūs*. Kulminaciją šis „konfliktas“ pasiekė laidai baigiantis, kai AV šmaikštaudamas įvardijo, kas jam „sugriovė gyvenimą“:

AV: Jūs pažiūrėkit, argi jinai ne konfliktinė asmenybė? Vat šitoj vietoj **vat**, ką aš turiu gyvenime daryt? Ačiū Dievui, kad žmonės nors pirmą kartą pamato savo didvyrių tikruosius veidus. Ne tai, kaip jie pasislėpę po muzikiniu šydu dainuoja „Būk šalia“ arba dar kažkaip. Štai čia ta moteris, kuri sugriovė man gyvenimą.

Didesnei žiūrovų pramogai kuriamo „šeimyninio konflikto“ kontekste AV, kaip ir kiti laidos dalyviai, pasirinko skirtingo formalumo lygmenis. Režisierius VP šiuo požiūriu buvo bene neutraliausias – jis į visus pašnekovus kreipėsi *jūs* ir pavartojo vos vieną kitą stilistiškai žymėtą žodį (*dušia, biskį*). Šiuo požiūriu AV laikėsi panašios strategijos, nors, palyginti su kitomis į tyrimą įtrauktomis laidomis, neformaliojo stiliaus leksiką jis čia vartojo dažniausiai, tačiau šiuo atveju tai daugiausia lėmė žodelių *nu* ir *vat* ar šnekamajai kalbai būdingųrieveiksminių konstrukcijų (*aktoriniai ne taip turėjo atrodyt, labai gražiai vokaliai pataikyta*) vartojimas, o ne žargoninė leksika, kurios netrūko komisijos narių moterų IV ir KK komentaruose.

Šiuo požiūriu itin išsiskyrė aktorė KK, dažniausiai šioje laidoje vartojusi tokius neformaliojo stiliaus žodžius kaip *chebra, fainas bachūras, veža, kaifas, superinė*. Mažą distanciją AV atžvilgiu ji pabrėžė kreipdamasi į jį antruoju asmeniu ir netgi pravardė *Valiau*. Šiuo požiūriu jai artimiausia buvo IV, komentuodama dalyvių pasirodymus, ji oponavo vyriškosios komisijos dalies ir ypač AV „racionalumui“, taip pat dažnai vartodama stilistiškai žymėtą leksiką: *biškį padaręs, apakti, gabalas, kaifuoti, supavydėti, šakės, nė velnio*. Tokiame kontekste komiškumo efektą turėjo kelti kai kurie formaliajam knyginiam stiliui būdingi AV komentarai:

AV: Pasaulyje taip... mes nepamatom nieko naujo, ko nėra padaryta scenoje, pasaulyje. Bet tai, kad mes „Žvaigždžių duetuose“ einam į labiau teatralizuotą dalyką, kas šiek tiek labiau estetizuoja pačią dainą, poros santykį.

Apibendrinant galima teigti, kad laidoje „Žvaigždžių duetai“ palaikydamas pusiausvyrą tarp skirtingą kalbėjimo formalumo lygi pasirinkusių pagrindinių pašnekovų AV prisidėjo prie pramogos kūrimo ir kalbiniu aspektu. Panašiai kaip ir laidoje su Marijonu Mikutavičiumi, šiame pokalbyje AV laikėsi vidurio kelio strategijos, derindamas formalųjį ir neformalųjį stilių.

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Tyrimas parodė, kad visose penkiose laidos AV, vartodamas neformaliojo stiliaus leksiką, laikėsi tam tikro vidurio kelio. Veikiausiai tai apskritai sietina su jo pasirinkta politiko strategija. Viena vertus, jis atsiskleidė kaip išmanantis politinę retoriką asmuo, gebantis argumentuotai ir dalykiškai diskutuoti apie politikos aktualijas (laidos AV1 ir AV2). Tokiu būdu jis bent iš dalies paneigė nuo pat politinės karjeros pradžios jį lydėjusius kaltinimus akiplėšiškumu, neprofesionalumu ir etiketo neišmanymu. Rimto ir „tikro“ politiko įvaizdžio saugojimu galima iš dalies paaiškinti ir palyginti santūrų AV kalbėjimą abiejose pramoginėse pokalbių šou laidos (AV4 ir AV5). Iš kitų laidų išsiskyrė laida „Atvirai su žvaigžde“ (AV2), kurioje AV, kiek susierzinęs, gynėsi nuo ne itin draugiškos kritikos ir kaltinimų. Veikiausiai dėl šios priežasties, kalbėdamas itin emociškai, būtent šioje laidoje AV pavartojo daugiausia žymėtų neformaliojo stiliaus žodžių. Nors AV oponentai tokį kalbėjimą veikiausiai vertintų kaip pramogų pasaulio veikėjo, o ne tikro politiko bruožą, AV neformaliojo stiliaus leksikos neatsisakė ir kitose laidos. Šiuo atveju apie AV galime kalbėti ir kaip apie mediatizacijos apraišką: žmogus, daugelį metų pažįstamas iš televizijos ekranų, artimas žiūrovų bičiulis, deklaruojąs buvimą „kitokiu“ politiku, artimu eiliniam rinkėjui, gebančiu kalbėti

gyvais „paprasto Lietuvos piliečio“ žodžiais, o ne sausa nuo žmonių nutolusių valstybės veikėjų kalba. Tai, kad AV, atsižvelgdamas į komunikacinį kontekstą, beveik visose laidose suderino šiuos du tikslus – įrodyti savo kaip rimto politiko patirtį ir drauge išlaikyti žiūrovams gerai pažįstamo laidų vedėjo stilių – yra AV akivaizdus sociolingvistinės kompetencijos ženklas.

Giedrius Tamaševičius

EXPRESSIONS OF CONVERSATIONALIZATION IN LITHUANIAN PUBLIC DISCOURSE: THE CASE OF THE POLITICIAN ARŪNAS VALINSKAS

SUMMARY. One of the changing expressions of public discourse – conversationalization – is when a private conversation typical of an informal environment becomes more and more accepted when communicating in the public space, which is characterized by the use of an informal vocabulary and phraseology, syntactical spoken language structures, retellings, and the like. In this article we will discuss a famous Lithuanian political figure of the last decade, Arūnas Valinskas. His case is special because the beginning of Valinskas's political career was associated with the emergence of informal communication marked by entertainment media stylistics. The aim of this article is to conduct an analysis of Arūnas Valinskas's sociolinguistic competence, regarding the correlation between stylistically marked language features (informal lexis) and the main communicative variables in spoken media: program genres (topics of conversation), the roles of participants, and their relationship with their interlocutors. During the period of research (2009–2011), Valinskas was one of the few politicians who regularly participated not only in debates, but also in entertainment programs. The five programs considered in the research were not just of different genres, but also differed in terms of the role that befell Valinskas, and especially his status. The study showed that Arūnas Valinskas, taking into account his communicational context, combined the following two things in almost all the programs: he always strove to prove his experience as a serious politician, whilst at the same time he maintained his style of being a familiar TV show host liked by viewers. These two things are precisely obvious signs of his socio-linguistic competence.

KEYWORDS: conversationalization, informal lexicon, sociolinguistic competence.

LITERATŪRA

- Bonner F. 2003. *Ordinary Television: Analyzing Popular TV*. London, Sage.
- Crystal D. 1992. *The Cambridge Encyclopaedia of Language*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Cukor-Avila P., Bailey G. 2001. The effects of the race of the interviewer on sociolinguistic fieldwork. *Journal of Sociolinguistics* 5/2, 254–270.
- Čaplinskaitė L. 2007. Taisyklinga kalba – vedėjo darbo įrankis. Prieiga internete: <<http://www.delfi.lt/pramogos/eteris/taisyklinga-kalba-vedejo-darbo-irankis.d?id=14042016>>.
- Fairclough N. 1992. *Discourse and Social Change*. Cambridge, Polity Press.
- Hedin T. 2002. The Dialogical Façade: Talk in Czech Television Talk Shows. *Storylines: Media, Power and Identity in Modern Europe. Festschrift for Jan Ekecrantz, Hjalmarson & Högberg*. Ed. by M. Hurd, T. Olson, P. Aker. 120–142.
- Hedin T. 2005. *Changing Identities. Language Variation on Czech Television*. Stockholm, Sockholm University.
- Holmes J. 2008. *An Introduction to Sociolinguistics*. Harlow, Pearson Education.

- Marcinkevičienė R. 2008. *Žanro ribos ir paribiai. Spaudos patirtys*. Vilnius, Versus aureus.
- Pearce M. 2005. Informalization in UK Party Election Broadcasts. *Language and Literature*, 14(1), 65–90.
- Pečiulis Ž. 2002. *Televizijos žurnalistika*. Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla.
- Rimkutė E. 2009. Daugiausia kalbininkų pagyrų sulaukia Seimo pirmininkas A. Valinskas. Prieiga internete: <<http://www.lrytas.lt/-12481916781247386731-daugiausia-kalbinink%C5%B3-pagyr%C5%B3-sulaukia-seimo-pirmininkas-a-valinskas-video.htm>>.
- Tamaševičius G. 2012. Žiniasklaidos lyderių sociolingvistinė kompetencija visuomenės transformacijų kontekste. Daktaro disertacija. Vilnius, Lietuvių kalbos institutas.
- Valatka R. 2010. Valstybės irimo (ardymo) pradžia. Prieiga internete: <<http://www.lrytas.lt/-12722051591271309473-valstyb%C4%97s-irimo-ardymo-prad%C5%BEia.htm>>.